

Анатолий Иванович Мартынов,
Владимир Николаевич Елин

Скифо-сибирский мир Евразии

Москва: Издательство „Вышая школа“, 2009,
199 str.

Od druge polovine 18. stoljeća Skiti i njima srodni narodi predmet su znanstvenog istraživanja. Teoriju *skitsko-sibirskog svijeta* uveo je u rusku arheologiju M. I. Rostovcev početkom 20. stoljeća. Sadržajno se ona odnosi na areal arheoloških kultura ranoga željeznog doba, koje su se prostirale od Dnjepra na zapadu do Ordoša na istoku. Kronološki, skitsko-sibirski svijet obuhvaća razdoblje od 7. stoljeća pr. Kr., kada su se formirali osnovni elementi kulture skitskog razdoblja, do prijelaza iz 3. u 2. stoljeće pr. Kr. U tom kronološkom okviru postojala je jedna velika i relativno jedinstvena kulturno-povijesna cjelina koja se sastojala od sljedećih kultura: skitske u međuriječju Dnjepra i Dona, sarmatske u Zavolžju i Južnom Priuralju, sargatske po Tobolu i Irlišu, kulture Saka u Srednjoj Aziji, paziriske na Altajskom gorju, tagarske na Jeniseju, ujukske u Tuvi, kulture skitskog razdoblja u Mongoliji i kulture Ordosa u sjeveroistočnoj Kini. Na stepama Euroazije tada se razvio društveni, gospodarski i kulturni obrazac koji su prihvatili kasniji naraštaji nomada.

Ruski arheolozi A. I. Martynov i V. N. Elin, autori monografije *Skitsko-sibirski svijet Euroazije*, ističu kako je njihova zadaća »pokazati opće crte povijesnog razvoja na teritoriju euroazijskog stepskog pojasa u 1. tisućljeću pr. Kr.« Prema njihovom mišljenju, povijest skitsko-sibirskog svijeta arheologična je i u glavnim crtama najbolje se može rekonstruirati pomoću arheološkog materijala. Iako odvojene velikim prostranstvima, arheološke kulture

stepskog pojasa Euroazije tvorile su jedinstvenu kulturno-povijesnu cjelinu. To kulturno-povijesno jedinstvo nastalo je kao rezultat djelovanja nekoliko faktora: prirodno-geografskog, ekonomskoga, etničkog, ideološkog, vanjskopolitičkog i socijalnog. U odnosu prema drugim civilizacijama stepska Euroazija bila je poseban teritorij po svojem gospodarskom i povijesno-kulturnom razvoju.

Na prijelazu iz 7. u 6. stoljeće pr. Kr. završilo je razdoblje formiranja osnovnih crta kultura skitsko-sibirskog svijeta. Autori prihvaćaju multiregionalnu teoriju podrijetla kultura. Predmeti tih kultura sagledani su na cijelom stepskom prostoru Euroazije, gdje se na desetak područja pojavljuju osnovne vrste predmeta, koje karakteriziraju skitsku trijadu: predmeti konjske opreme, oružje i životinjski stil u umjetnosti. Nabrojene vrste predmeta, u različitim varijantama, simboliziraju različitosti, ali i jedinstvo procesa rađanja novoga povijesnog razdoblja na stepi.

Osnovni nositelji kultura skitsko-sibirskog svijeta bili su drevni Indoirci, koji su osnovali andronovsku i brvansku kulturu. U 2. tisućljeću pr. Kr. na zapadnom dijelu indoircanskog područja razvila se brvanska kultura (rus. *срубная культура*), preteča skitske kulture. Skitija, zemlja Skita, područje sjeverno od Crnog mora, sastojala se od dva dijela: istočnog, stepskog, između Dona i Dnjepra, uključujući i sjeverni Krim, naseljenog nomadima, i zapadnog, naseljenog sjedilačkim stanovništvom, uglavnom do Dnjestra i djelomično Buga. Općenito se skitsko-sibirski svijet može opisati kao konglomerat etnija, u koji su osim Indoircanaca ulazile i skupine Ugrofina, Samodijaca, Protoslavena i Tunguza.

U razdoblju skitsko-sibirskog svijeta na stepama Euroazije postojale su tri vrste gospodarstva, temeljenih na razvoju sto-

čarstva i ratarstva. Autori smatraju da se skitsko razdoblje pogrešno naziva »razdobljem ranih nomada« jer je većina zajednica toga razdoblja bila polunomadska, a neke su bile i sjedilačke. Zbog prirodnih uvjeta na stepskom pojasu u cjelini, kao i u posebnim područjima unutar njega, glavna gospodarska grana bilo je ekstenzivno stočarstvo. Tako su stada stanovništva šumsko-stepske tagarske kulture bila sastavljena od krupne rogate stoke, ovaca, koza i konja. U 3. stoljeću pr. Kr. došlo je do značajnog povećanja broja konja i sitne stoke. Tada na stepi počinje formiranje isključivo nomadskih zajednica, koje će završiti u razdoblju velike seobe naroda.

Druga po važnosti gospodarska djelatnost bilo je poljodjelstvo. Skitsko poljodjelstvo bilo je ograničeno na područja riječnih dolina, dok se na istoku, u Hakasko-Minusinskoj regiji, široko primjenjivalo navodnjavanje. Drevno poljodjelstvo na stepi temeljilo se na uzgoju pšenice, ječma i prosa. Od drugih gospodarskih djelatnosti valja spomenuti rudarstvo, metalurgiju, obradu metala, različite obrte i kućne zanate.

U sedamdesetim godinama prošloga stoljeća pojavili su se radovi posvećeni semantičkoj strani umjetnosti, u kojima se umjetnička djela skitskog vremena promatraju kao simboli, odrazi određenih kategorija ideologije skitsko-sibirskog svijeta. Osnova te umjetnosti »životinjski stil« javlja se najčešće u obliku metalnih, drvenih i koštanih figura stiliziranih životinja – jelena, ovna, koze, ptice grabljivice i mitskoga grifona. Glede podrijetla životinjskog stila autori prihvaćaju bliskoistočnu teoriju, na temelju sličnosti ranoskit-skih i sibirskih umjetnina s bliskoistočnima. Ali životinjski stil, koji je od 5. do 3. stoljeća pr. Kr. doživio veliki procvat, razvio se isključivo na lokalnoj osnovi i stoga se opravdano smatra autohtonim euroazij-

skim (stepskim) umjetničkim stilom. Drugi su važni izraz umjetnosti skitsko-sibirskog svijeta kameni s likom jelena (rus. *оленные камни*), koji su rasprostranjeni u stepama od Mongolije i Zabajkalja sve do Bugarske. Te kamene skulpture stilizirani su prikazi čovjeka bez detalja, na kojima se najčešće nalaze crteži jelena.

Skitsko-sibirski životinjski stil bio je izraz svjetonazora i ideologije stočara euroazijskih stepa 1. tisućljeća pr. Kr. Povijesni su čimbenici na kojima se ta ideologija zasniva razvoj gospodarstva, društveni odnosi i osebujni svjetonazor – racionalne i iracionalne predodžbe o svijetu, svemiru, čovjeku, prirodi i društvu. Promatrani kao simboli, umjetnički prikazi životinja bili su nositelji određenih ideja: ovan – blagostanja, jelen – simbol sunca itd. Među kultovima skitsko-sibirskog svijeta središnje mjesto pripalo je kultu sunca i prirode.

U znanstvenoj literaturi socijalna povijest skitsko-sibirskog svijeta kao cjeline počela se proučavati u drugoj polovini 20. stoljeća. Do tada su se parcijalno proučavali njegovi dijelovi, Skiti, Sarmati, Sake itd. Socijalna struktura pojedinih naroda istraživala se na temelju pisanih izvora, uglavnom grčkih, koji su taj svijet promatrali iz svoje društvene perspektive. Stoga autori Martynov i Elin smatraju kako su upravo arheološki izvori temeljna građa za proučavanje društvenih odnosa i socijalnih struktura. Skitsko društvo, koje je najbolje istraženo, može se smatrati obrascem za sva ostala društva skitsko-sibirskog svijeta. Osnovu skitskog društva činilo je slobodno stanovništvo, obični slobodni – Skiti, koji su plaćali poreze i služili vojsku. Od nekoliko kategorija zavisnoga stanovništva najbrojniju skupinu činili su siromašni nomadi. Značajnu kategoriju činilo je stanovništvo, vjerojatno druge etničke skupine, koje je pla-

čalo danak i priznavalo vlast Skita. Grčki povjesničari govore o robovima, od kojih se dio prinosiso kao žrtve. Aristokraciju su činili predstavnici vladajućeg roda, caru podložni sitni »knezovi«, plemenski vođe i njihove svite, starješine rodova, koji su obavljali administrativne i sudske funkcije. Najistaknutije mjesto među aristokracijom pripadalo je carskom rodu iz plemena carskih Skita, koji je imao vlast nad cijelom Skitijom i susjednim plemenima. Ideološkom osnovom te vlasti bila je predodžba o božanskom podrijetlu cara. Moć tih vladara vidljiva je iz njihovih grobnica – kurgana, Aržan u Tuvi, Salbyk u Minusinskoj kotlini, Kul-Oba na Krimu itd.

Na prijelazu iz 7. u 6. stoljeće pr. Kr. nastali su veliki plemenski savezi pod vlašću starješina, koji se smatraju početkom državnosti. Daljnjim političkim, društvenim i gospodarskim razvojem na stepama Azije i Europe u 5. stoljeću pr. Kr. nastaju prve državne organizacije drevnih nomada. Te države skitsko-sibirskog svijeta faktički su prestale postojati u 2. stoljeću pr. Kr. kada je politička vlast prešla u ruke *Xiōngnúa* i Sarmata. Na istoku, u južnom Sibiru, narod *Xiōngnú* pokorio je državu Tagaraca, ujuski savez, Pazirikce na Gornjem Altaju i Sake. Otprilike u isto vrijeme na zapadu skitsko-sibirskog svijeta Sarmati su srušili vlast Skita.

Skitsko-sibirski svijet pokazuje postojane gospodarske i kulturne veze, arheološki dobro proučene kako unutar makrozone stepske Euroazije tako i u nizu kontaktnih područja sa sjedilačkim poljodjel-

cima i stočarima. Na istoku – Kina razdoblja Han i nomadi Ordosa i središnje Azije, u središnjem dijelu – Sake i helenističke Baktrija, Sogdiana i Partija, a na zapadu – Skiti i pricrnomorski Grci. U antičko je doba u kontaktima između naroda s različitim gospodarskim sustavima izrazitu ulogu imao Put svile, prvi put između Istoka i Zapada u povijesti Euroazije.

Povijesni događaji i arheološki materijali svjedoče o različitim tendencijama odnosa s drugim narodima. Njihov se karakter mijenjao ovisno o povijesnim događajima, od mirnih do izrazito neprijateljskih. Na zapadu su skitski narodi uspostavili odnose s Tračanima, a na jugu najprije s grčkim polisima klasičnog razdoblja i Perzijom pa s grčko-helenističkim državama. U tom su razdoblju nešto slabiji bili kontakti s Indijom i Kinom. Specifični odnosi uspostavljeni su na sjeveru Euroazije s Ugrofinima, Ketima, Samodijcima i Tunguzima.

Monografija Martynova i Elina odmak je od tradicionalnog pogleda na razdoblje skitsko-sibirskog svijeta, koje je u povijesti stepskih prostora Euroazije imalo vrlo važno mjesto. Autori su čitateljima ponudili sintezu kulturnih, gospodarskih, društvenih, etničkih i političkih zbivanja na uglavnom stepskom prostoru Euroazije od 7. stoljeća pr. Kr. do prijelaza iz 3. u 2. stoljeće pr. Kr. Mnoga postignuća te kulturno-povijesne cjeline postala su značajnim dijelom daljnjih civilizacijskih procesa na navedenom prostoru.

Nenad Vidaković

*OŠ »Milka Trnina«,
Križ*